

Обґрунтування

необхідності підготовки Указу Президента щодо пріоритизації екологічної політики для забезпечення екологічної безпеки та переходу до екологічно збалансованого розвитку

I. Показники кризового стану довкілля та здоров'я.

Кризовий стан навколишнього природного середовища та пов'язаного з цим чинником здоров'я населення становить загрозу для національної безпеки України.

- На сьогодні практично всі водойми в Україні за рівнем забруднення наблизились до 3-ї категорії, процеси їх самоочищення порушені. Зарегульованість річкового стоку досягла критичної межі.
- Загалом тільки один з кожних 10 га сільгоспугідь має нормальний екологічний стан. Зростає рівень токсичного забруднення ґрунтів.
- Мешканці України в середньому живуть 66,5 років (середня тривалість життя шведа складає 80 років, німця – 78,4, поляка – 73,9) . Значний вплив на цію сумну статистику (не нижче 20%) чинить захворюваність, спричинена антропогенним навантаженням на навколишнє середовище викидами промислових підприємств.
- Найменшу очікувану тривалість життя при народженні мають жителі міст з розвинутою металургійною та хімічною промисловістю, на противагу містам, де такої промисловості немає.
- Зараз Україна, займаючи менше ніж 6% території Європи, володіє не менш ніж 35% її біорізноманіття, водночас багато ендемічних для України та Європи видів знаходяться під постійною загрозою зникнення внаслідок техногенного тиску на навколишнє природне середовище.
- За індексом екологічної сталості (що вимірює прогрес на шляху до сталого, або екологічно збалансованого, розвитку) Україна у 2001 році посідала останню позицію серед країн пострадянського блоку та 110 місце серед 122 країн світу.

II. Чинники, що викликали та поглиблюють екологічну кризу.

1) *Головною причиною виникнення кризового екологічного стану є низький пріоритет екологічної політики в державі та її недостатнє програмне, інституційне та інформаційне забезпечення.* Програма нового Уряду, План дій Україна-ЄС, напрямки першочергових інвестиційних проєктів та першочергових бюджетних витрат не включають в себе охорону навколишнього середовища як один з головних пріоритетів. Таке ставлення з боку політичної еліти до комплексу еколого-соціальних проблем є чітким сигналом для бізнесу, промисловості та сільського господарства щодо неврахування вимог охорони довкілля у власній діяльності як на стадії планування стратегічної галузевої політики в цілому, так і в короткострокових планах. Україна – єдина держава на території Європи, яка не має Національного плану дій з охорони навколишнього середовища. Національний план дій з гігієни довкілля, прийнятий в 2000 році, жодного разу не отримував окремого фінансування. Стратегія сталого (екологічно збалансованого) розвитку України, яку вона зобов'язалася підготувати в 1992 році на Глобальній конференції ООН з довкілля та розвитку – досі лише проєкт. Україна легко порушує власні міжнародні зобов'язання. Так, лише під час виконання економічно недоцільного проєкту будівництва суднохідного каналу Дунай – Чорне море, Україна порушила Боннську, Дунайську, Еспоо, Рамсарську, Оргуську і Бернську конвенції одночасно.

2) *В Україні* історично склалася практика, за якої **критерієм розвитку вважається будь-який приріст виробництва**. Українське сучасне законодавство не включає в себе вимоги щодо обов'язкової оцінки впливу на навколишнє середовище та здоров'я на стадії планування напрямків політики секторів економіки. У результаті розвиток промисловості, сільського господарства, енергетичного сектору призводить до нераціонального використання природних ресурсів, їхнього виснаження та незворотної деградації природного середовища. Зростання відбувається за рахунок енергоємних виробництв (які водночас є найбільшими забруднювачами довкілля), тому воно потребує збільшення імпорту енергоносіїв і постійно підвищує енергетичну залежність України від інших держав. Водночас різко знизився показник технічного оновлення виробництва та очисних споруд, а також економії первинної сировини. Отже, зараз Україна впроваджує енерго- (енергоємність одиниці ВВП України в 3,5 разів перевищує середньоєвропейські показники) та ресурсозатратну модель економічного розвитку, яка спричиняє кризовий стан навколишнього середовища та здоров'я населення. Внаслідок панування такої моделі:

- Антропогенне навантаження на навколишнє середовище від викидів промислових підприємств у розрахунку на кілометр квадратний площі країни складає близько 6,5 т, на душу населення – більше ніж 80 кг на рік. 25% від цієї цифри складають викиди підприємств, що підпорядковані Міністерству палива та енергетики України.
- Україна щорічно продукує від 700 до 1 720 мільйонів тон твердих відходів. Тільки мала частка твердих відходів, від 10 до 12 відсотків, переробляється. Загальна кількість накопичених відходів в Україні складає більш ніж 25 млрд. т (приблизно 40 кг на кожний квадратний метр площі). Полігони, звалища, сховища, шламонакопичувачі, терикони займають 165 тисяч гектарів, або близько 4% території України. Непромислові відходи зосереджено на 700 міських звалищах. На 80% з цих звалищ не здійснюють запобіжних заходів для захисту підземних вод і повітря від забруднення. В Україні немає системи поводження зі сміттям, не кажучи вже про безпечне знешкодження. (На території Японії, наприклад, функціонує три тисячі сміттєпереробних заводів, що використовують екологічно сприятливі технології, в Україні – один в м. Києві, і той становить небезпеку для довкілля та здоров'я як джерело викидів діоксинів).
- Згідно з офіційною статистикою, станом на 01.01.2003 в Україні накопичено 19406 т непридатних пестицидів, які є надзвичайно небезпечним джерелом забруднення ґрунтів та ґрунтових вод.
- Частка забруднених зворотних вод у загальному водовідведенні зросла майже вдвічі порівняно з 1990 р. На сьогодні практично всі водойми за рівнем забруднення наблизились до 3-ої категорії, в той час як, діючі системи підготовки питної води розраховані на 1-2 категорії якості води джерел. Підприємства комунального господарства є основними забрудниками водойм, але внаслідок недостатнього фінансування будівництво і реконструкція більшості об'єктів каналізування та водопостачання практично не проводиться. Головними дестабілізуючими чинниками екологічної ситуації, яка призводить до замулення, забруднення та заростання річок і водойм, крім скидання забруднених стічних вод, є надмірна розораність території держави і низька лісистість.
- Сільськогосподарська освоєність території досягла 72%, рівень розораності всього земельного фонду становить 58%. Площа лісів в Україні складає 16,5 відсотків загальної території, а для нашої кліматичної смуги середнім є показник у 20 відсотків.

3) *Міністерство охорони навколишнього природного середовища* та його регіональні управління *не в змозі забезпечити координацію діяльності інших міністерств і відомств, яка впливає на довкілля, а також належний контроль за дотриманням вимог екологічного законодавства*, а існуюча система збору й

використання та обсяги платежів і штрафів ніяк не стимулюють підприємства переобладнувати виробництво екологічно безпечними, але вартісними технологіями. Державна екологічна інспекція внаслідок дублювання функцій і недостатнього ресурсного та кадрового потенціалу неспроможна ефективно виконувати покладені на неї обов'язки щодо нагляду за дотриманням вимог природоохоронного законодавства України та контролю за порушеннями. Загальна інституційна слабкість Мінприроди також є наслідком непріоритетності екологічної політики в державі.

4) В Україні відсутня Державна політика щодо виховання, просвіти та освіти населення та держслужбовців всіх відомств і рівнів з екологічних питань. Так само відсутня Державна інформаційна політика з питань, що стосуються довкілля. Система підготовки інформації для прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля, є вкрай недосконалою, що насамперед зумовлено відсутністю єдиної системи моніторингу стану навколишнього середовища та пов'язаних з ним ризиків для здоров'я населення.

Низький рівень екологічної культури населення формує неекологічні моделі поведінки щодо споживання, зокрема використання засобів побутової хімії, засобів хімічного захисту рослин, вибору продуктів харчування, поводження зі сміттям та побутовими відходами, ставлення до зеленої природи тощо. Невігластво державних службовців щодо екологічних наслідків галузевої політики спричинене невиконанням вимог ст. 7 Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища”, за якою екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою до всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього середовища”.

5) У державі відсутні загальні процедури щодо консультацій з громадськістю та всіма зацікавленими сторонами щодо питань, що стосуються довкілля, починаючи з ранньої стадії інформування про підготовку політики, планів і програм, які б дозволили узгоджувати напрямки розвитку та удосконалювати політику. Конвенція ЄЕК ООН „Про доступ до інформації, участь громадськості в прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля” не виконується практично всіма установами та відомствами. Водночас тільки ті політики, плани і програми можуть призвести до позитивних змін, які були узгоджені з усіма групами зацікавлених суб'єктів.

III. Рішення, яке пропонується.

У країні має бути продемонстрована політична воля найвищого рівня щодо виходу з екологічної кризи шляхом надання екологічній політиці статусу пріоритетної державної політики та проведення низки першочергових заходів для її затвердження як інтегрованого чинника соціально-економічного розвитку держави.

Дотримання дійсних вимог екологічного законодавства та контролю за їх застосуванням можна досягти тільки шляхом законодавчо закріпленого розширення впливу природоохоронних вимог на процес стратегічного розвитку країни та галузей економіки (інтеграції екологічної політики), і це становить єдиний шлях до забезпечення екологічної безпеки України зараз і в майбутньому.

Інтеграція екологічної політики – це координація на ранній стадії галузевих та природоохоронних завдань з метою пошуку можливостей їх взаємного підсилення та визначення природоохоронних пріоритетів там, де це необхідно. Інтеграція потрібна для того, щоб стратегічні загальнодержавні заходи забезпечили більш високий рівень охорони

навколишнього середовища та її підвищену усталеність. Природоохоронна політика не в змозі вирішити це завдання самотужки, у відриві від інших напрямків політики.

Інтеграція екологічної політики є обов'язковою умовою переходу до сталого або екологічно збалансованого розвитку держави, коли розвиток країни та регіонів, структура економічного зростання, матеріального виробництва та споживання, а також інших видів діяльності суспільства функціонує в межах здатності природних екосистем відновлюватися, поглинати забруднення та підтримувати життєдіяльність теперішніх і майбутніх поколінь. Інтеграція вимог охорони навколишнього середовища до всіх галузевих політик України наразі є одним з положень Угоди про ЄС, прагнення до членства в якому декларує Україна.

Для виконання вище перелічених завдань необхідно відповідне програмне, інституційне та інформаційне забезпечення. До того ж, процес пріоритизації екологічної політики, що планується, повинен бути прозорим, здійснюватися із залученням громадськості та всіх зацікавлених сторін.

Таким чином, пропонується підготувати Указ Президента України, який:

1. Проголосить пріоритизацію екологічної політики.
2. Забезпечить проведення широких консультацій з громадськістю та всіма зацікавленими сторонами щодо першочергових та довгострокових заходів з покращення стану навколишнього середовища та здоров'я населення, які мають скласти Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища (НПДОНС). НПДОНС повинен запровадити обов'язкову інтеграцію екологічної політики до всіх напрямків соціально-економічного розвитку шляхом таких загальних, галузевих та ринкових інструментів інтеграції екологічної політики як стратегічна оцінка впливу на навколишнє середовище, просторове планування, реформа екологічних податків, торгівля квотами на викиди на внутрішньому ринку, заставно-поворотні системи, екологізація політики субсидій, екологізація державних закупівель тощо.
3. Забезпечить розробку заходів з інституційного зміцнення Мінприроди та Державної екологічної інспекції.
4. Забезпечить інформаційний супровід заходів з впровадження Указу.